

АБОРИГЕНИ ТАЙВАНЮ: МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ ст.

Таран О. Г.

Традиційна культура автохтонів Тайваню своєрідна та неповторна. Культура та побут аборигенів острова потрапили в поле зору європейських та американських науковців доволі пізно – в середині ХІХ ст. Християнські місіонери, а за ними й етнологи відкрили самобутню матеріальну та духовну культуру австронезійських народів Тайваню. Перші культурні контакти європейців з тубільцями дали першим змогу зануритися у глибинний пласт духовних явищ тайванського традиційного суспільства, зафіксувати окремі реалії традиційного буття, яке, через швидке насадження західноєвропейських, китайських чи японських систем цінностей, залишилося лише у записах місіонерів чи, у кращому випадку, працівників урядової адміністрації. Для істориків первісного суспільства та етнологів важливе значення мають відомості про побутування окремих звичаїв та пов'язаних з ними обрядів, які дають змогу реконструювати або прояснити окремі деталі теорії розвитку етносу як такого. Це обряди переходу, функціонування чоловічих будинків, культ мисливців за головами, ритуальне татуювання тощо.

Обрядове полювання за головами мало широке розповсюдження в багатьох регіонах Старого (Африка, Південно-Східна Азія) та Нового Світу (Центральна та Південна Америка). Цей звичай у минулому був відомий давній людині Індонезії – мешканцям внутрішніх районів Суматри, Калімантана, Сулавесі, особливо широке розповсюдження він мав у тораджів Центрального Сулавесі, ібанів (морських даяків) Північного Калімантану, марінд-анім та асматів – папуасів з о. Нова Гвінея, бонтоків та іфугао центральної частини о. Лусон (Філіппіни), нага північно-східної частини Індії (штат Нагаленд) та північно-західної М'янми. Ці племена зажили слави чи не найлютіших мисливців за головами у світі. Зі звичаєм полювання за головами, на наш погляд, співставний звичай скальпування.

Багато етнологів схильні пов'язувати звичай полювання за головами з уявленням про голову як джерело та вміст життєдайних

сил людини. В основі культу мисливців за головами лежить культ черепа як магічної субстанції. Російський дослідник Я. Чеснов вважає, що полювання за головами – це специфічний, стадіально пізній вияв зникаючих у глибоких шарах історії вірувань про магічну силу людини, яка перебуває в її голові та зникає з розкладом тіла [Чеснов 1976, 240].

Звичай полювання за головами у аборигенів Тайваню (насамперед, серед гірських племен – „гаошань” за виключенням *ямі*) фіксуються вже китайськими хроністами XVII ст. (наприклад, „Пам’ятка мандрівникам Малим морем”, складена Юй Юнхе), а також християнськими місіонерами [Маскау 1895]. Голландські місіонери залишили детальний опис обряду полювання за головами у рівнинних аборигенів острова – пінпу. За записами Г. Кандідіуса, який спостерігав традиційний спосіб життя племені *сірайя* у селищі Суоланг, мисливець озброювався коротким списом з міцно пригнаним двокрючним наконечником. До другого кінця списа прив’язували мотузку, яку воїн стискав у правій руці. Зачепивши ворога крюком, він підтягував його до себе, а лівою відтинав голову. Найхоробріших та найдосвідченіших воїнів обирали начальниками військових загонів. Наблизившись до ворожого селища, загін ділився на дві частини – одна відволікала увагу, інша вдиралася до селища та винищувала усіх підряд. Захопивши три-чотири голови, загін відходив. Аби не ризикувати, учасники походу часто-густо учиняли напади на літніх людей, які мешкали на общинному полі або нападали на родини, що жили окремо від своїх громад. Полювання за головами не завжди полягало у нападі на чуже селище. Іноді воно проходило серед членів двох різних загонів одного племені.

Повернення в селище з трофеями перетворювалося на триумф. Переможцям влаштовували урочисту зустріч з піснями, танцями, молитвами подяки та жертвоприношеннями. Голови урочисто носили селищем. Череп піднімали на жердині перед хатою переможця або (потім) переносили у чоловічий дім [Чигринский 1973, 269]. Чим більше таких жердин стояло перед обійстям, тим вправнішим вважався воїн [Народы... 1965, 608]. Звичай та ритуали гірських мисливців за головами племені *таял* аналізовані у статті У. Х. Мюррей Волтон, де автор проводить паралелі з відповідними малайськими матеріалами [Murray Walton 1933, 481]. Полювання за головами – різновид військової магії, для гаошань

немає великої різниці між війною та полюванням [Иванова 1980, 118]. Тому і не існує різниці у магічному ритуалі, пов'язаному з полюванням за головами та тваринами. Виходу на полювання передували мантичні ритуали – ворожіння за характером польоту та співу птахів, змістом снів. У *цоу* та *атаял* магічне значення надавалось вогню, який був символом збереження роду. Перед початком полювання мисливці здійснювали жертвоприношення, аби задобрити духів полювання.

Свої спостереження (а також відомості про політику японської влади щодо цього питання) та трактування звичаю полювання за головами подав лікар-офтальмолог, ентомолог та етнограф за покликанням А. Мольтрехт [Мольтрехт 1916, 51–69], який за завданням Російського географічного товариства подорожував протягом 1908–09 рр. Коресю, Японією та Тайванем. Вчений спостерігав побут тубільців племен *пайван*, *амі*, *атаял*, *цоу* та *бунун*. Мандрівник констатував, що на початок ХХ ст. жертвами мисливців ставали вже не представники інших племен чи общин аборигенів, а етнічні китайці (в очах мисливців – історичні вороги), яких убивали рушницею примітивного зразка чи випускаючи стрілу. Дослідник зазначав, що на початку ХХ ст. цей звичай японська адміністрація успішно викоринювала, але фото, зроблене Мольтрехтом у племені *атаял*, говорить про стійкість традиції (мал. 1), а кількість черепів в одному поселенні могла сягати 500. Офіційно вважається, що звичай полювання за головами зник близько століття тому, але радянський дослідник М.В. Кюнер 1937 р. відмічав, що „останнім часом, разом із припиненням полювання за головами зник звичай зберігання черепів, лише у віддалених селищах зберігаються й нині полиці для черепів” [Кюнер 1937, 108]. Для порівняння зазначимо, що на материку, у народу *ва* окремі випадки були зафіксовані ще 1957 р. У будь-якому разі, звичай не вмер, а трансформувався – у ХХ ст. стали полювати за головами тварин для жертви духам прашурів, які володіли силами захисних функцій общини [Итс 1972, 138–139].

Найповнішу інформацію про обряд полювання за головами дають матеріали, зібрані у племен *атаял* та *бунун* японськими дослідниками Р. Торії [Торії 1910], К. Іно та У. Морі в рамках Тимчасової комісії по дослідженню стародавніх звичаїв Формози при генерал-губернаторі (робота по збору етнографічних та антропологічних даних проводилася впродовж 1895–1945 рр.). Власне,

наукові дослідження цих авторів лягли в основу цитованої вище статті М. Кюнера. Дослідниками встановлено кілька основних мотивів цього виду полювання – для отримання статусу дорослого чоловіка; для здобуття прихильності дівчини (та її родини) та отримання права на шлюб; для вирішення суперечок, оскільки правій стороні духи гарантують удачу, для помсти за близьких родичів; для забезпечення родини та селища від епідемій. Польові матеріали ілюструють висновок Р. Хейне-Гельдерна, зроблений ним ще на початку ХХ ст. про те, що полювання за головами має „відношення майже до всіх аспектів релігійного та багатьох сторін суспільного життя – до вшанування богів та духів, еманізму, аграрних обрядів, культу мертвих та уявлення про потойбічний світ, а також системі вікових класів, укладенню шлюбу та соціальної стратифікації” [Шинкарев 1997, 37]. Ретельніший аналіз перерахованих мотивів може вказати, що вони, так чи інакше, пов’язані з самим існуванням окремих племен. У минулому побут тайванських аборигенів становив суцільну боротьбу проти сусідніх оточуючих ворожих племен, в окремих випадках навіть сусідніх родів, з якими кожне плем’я, навіть кожен рід боролися сам-на-сам. Тому хоробрість для чоловіків, на яких лежав цей тягар боротьби, була найважливішою рисою. Це обумовило необхідність формального визнання звання дорослого чоловіка та встановлення його зовнішніх атрибутів. Відрубання людської голови вважалося правом на звання дорослого чоловіка, а татування, на яке могли претендувати лише воїни, які відрубали голову ворога, слугувало зовнішньою ознакою досягнутого звання. Оскільки кількість відрубаних голів була мірилом хоробрості, то малюнок татування повністю відповідав кількості вдалих „походів”. За спостереженнями У. Морі, окремі воїни могли похвалитися 30–40 та навіть 50-ма відрубаними головами. Така людина досягла високого статусу у роді та племені, мала право дорадчого голосу, а також згодом могла очолити общину [McGovern 1922, 120].

Застосування полювання за головами, як засобу вирішення суперечок, було зумовлено відсутністю у тубільних племен Тайваню судового органу (старійшина не мав таких функцій, а виступав лише посередником між одноплемінниками). Тому сперечальники апелювали до духів предків і здійснювали полювання за головами з проханням дарувати перемогу правій стороні.

Лише воїн, що здобув під час полювання голову, мав право на одруження, оскільки діставав звання досконалого чоловіка. При

наявності кількох претендентів на руку однієї дівчини щасливим переможцем ставав той, хто здобув більшу кількість голів.

У разі поширення в селищі епідемії чуми чи холери полювання за головами вважалося найкращим засобом для вигнання духів хвороб або для відведення від селища інших небажаних негативних явищ.

Як бачимо, полювання за головами мало мотив, ніколи не носило випадковий характер, не проводилося без поважної причини. З цією метою тубільці племені *атаял* утворювали групу, найменше з 3–4 осіб, зазвичай 20–30, максимум – 45 учасників полювання. Процес полювання відбувався за планом, проходив через відповідну низку попередніх приготувань, інакше був можливим випадок громадського невизнання акту відрубання голови поза межами встановлених норм та правил. Група мисливців вербувалася з дорослих членів роду (за У. Морі, *gaga*) чи поселення. Керівником групи обирався найстарший або найдосвідченіший з її членів; в окремих випадках запрошувався один із впливових членів поселення (який міг не брати безпосередньої участі в процесі, але ніс усю відповідальність за наслідки). Зазвичай, план експедиції розроблявся саме керівником. Згодом всі учасники, зібравшись разом, промовляли молитви до духів предків, які сприятимуть учасникам походу, а також спеціальну молитву мисливців за головами. Лише під час церемоній, пов'язаних з полюванням за головами, у племені *цоу* можна було вимовляти ім'я головного бога місцевого пантеону – Хама, зазвичай, воно татуювалося [Чигринский 1987, 168]. Час полювання керівник визначав за результатами тлумачення снів членів групи. Зрозуміло, що за таких обставин терміни проведення полювання не були сталими. З іншого боку, оскільки полювання за головами вважалося ритуальною жертвою, на нього не виходили до проведення обрядів очищення. Через зазначені вище причини полювання не проводилося під час релігійних свят або за випадків, коли члени загону вважалися „нечистими” (траур в родині, наближення пологів дружини тощо). На полювання воїни брали з собою амулет – торбу (яка зберігалася в будинку старійшини роду чи старшого в общині), в неї складали частини здобичі (пасма волосся з відрубаних голів). Досягнувши місця призначення, учасники експедиції чіпляли в сусідньому лісі торбу-амулет та здійснювали молитву про успіх та обряд очищення. Розподіливши ролі кожного з учасників полювання (атака, охорона тилу, резерв), стрімко атаку-

вали селище і „косили” голови, не зважаючи на стать та вік. Після здобуття голів відбувався блискавичний відступ з метою заплутування слідів можливих переслідувачів. На зворотному шляху голови обмивалися у джерелі. Наближуючись до свого селища, учасники експедиції подавали умовний сигнал про кількість здобичі. Члени родин мисливців та їх родичі виходили у найкращому одязі та влаштовували гучну зустріч. Голови відносили в будинок мисливця, який їх здобув, та викладали на спеціальній полиці, де відбувався обряд „годування” – багаторазового піднесення харчів та рисової „горілки”, при чому одночасно виконувався обряд закликання духів убитих для допомоги господарству переможця. Можливим джерелом обряду годування здобутих голів та пов’язаних з ними уявлень можна спробувати розглядати окремі ритуали та вірування так званого мегалітичного комплексу, або комплексу родючості (полювання за головами теж входить до цього комплексу). В уявленнях багатьох народів світу природна родючість та здатність людини до розмноження (народження дітей) були тісно пов’язані, ба навіть вважалися явищами „одного порядку” [Токарев 1990, 363–364]. Етнографія рясніє ілюстраціями уявлень про благотворний вплив статевих актів на врожай. Тубільні племена Тайваню, як і багато інших народів, порівнювали землеробство з актом запліднення. [На думку окремих етнологів, наочним втіленням ємності, яка вважалася джерелом родючості, жіночим „родючим органом” в людському тілі була голова (череп)]. Атаял на прикладі „годування” добутих голів намагались досягти нетілесного воскресіння жертви, а передачі їх сили землі, нивам. Наявні записи та спостереження етнологів за звичаєм аборигенів Тайваню можна трактувати як підтвердження того, що людські жертвоприношення виникли зі звичаю полювання за головами. Дійсно, і обряди, пов’язані з полюванням за головами, і людські жертвоприношення пов’язані з ідеєю родючості (у першу чергу ланів). Запорукою щедрого врожаю було зрошення полів кров’ю.

Після тривалих свят голови виставляли на спеціальні полиці біля будинку старійшини селища, аби м’які тканини зберігалися якнайдовше (див. мал. 2). Крім того, кілька черепів вивішувалися на балках комор з метою „забезпечення” багатим врожаєм. Стаціонарні „полиці” (див. мал. 3) влаштовувалися поза селищем, по одній для кожного роду, тому скільки в селі було родів, стільки могло бути й полиць. Голови ворогів остаточно потрапляли у

ці сховища лише після очищення черепів від м'яких тканин. В окремих випадках голови вкривали шаром бронзи або олов'яною фольгою для використання в будинку як елемент інтер'єру.

Розглянутий вище звичай полювання за головами має давнє коріння, оскільки простежується як у острівних, так і материкових народів Південно-Східної Азії, до якої належить і Південний Китай з Тайванем. Про його поширення у давніх *юе*, племені *аньцзя* та народу Ічжоу згадується у творі Шень Іна „Опис земель, що лежать біля моря”, складеному у III ст. Здобуті голови ворогів підвішували на високій жердині посеред селища і не знімали тривалий час [Комиссаров 2003, 201–203]. *Аньцзя* були нащадками міньюе, які в давнину населяли південні райони Чжецзяна, а термін „народ Іньчжоу” належить предкам тайванських аборигенів, які також були однією з гілок давніх *юе*.

З викладеного вище етнографічного матеріалу може скластися враження, що „варварський” звичай практикували лише тубільні племена. Проте тут не можна обминути й звичаїв китайців. Політика колонізації Тайваню, яку практикував цинський Китай, призводила до конфлікту з автохтонним населенням через практику витіснення його в віддалені гірські райони з обжитих земель. Особливо криваві сутички відбувались впродовж 1892–94 рр. У китайців існував звичай вживати м'ясо вбитих ворогів. Вважалося, що м'ясо аборигенів надає сил та мужності. Найбільшим делікатесом вважались нутрощі та підошви ніг. На ринках півночі острова такий „товар” продавався нарівні зі свининою. Відрубані голови аборигенів виставлялися як трофеї та засоби застереження [Тодер 1978, 194–195].

Звичай полювання за головами у аборигенів Тайваню остаточно зник в 30-х рр. XX ст. завдяки „просвітницькій” роботі японської окупаційної влади. На Новій Гвінеї звичай полювання за головами практикувався в середині XX ст. (північніше р. Дигулін був зафіксований 1948 р.) [Неверманн 1960]. В континентальній Південно-Східній Азії ритуальний канібалізм викоренений. До 1950-х рр. полюванням за головами займалися окремі племена китайсько-бирманського та лаосько-в'єтнамського прикордоння. Під час в'єтнамської війни 1964–73 рр. племена Південно-Західного В'єтнаму прикрашали свої общинні „вівтарі” сотнями черепів американських солдатів. Останній в часі випадок полювання за головами був зафіксований на рубежі XX–XXI ст. на

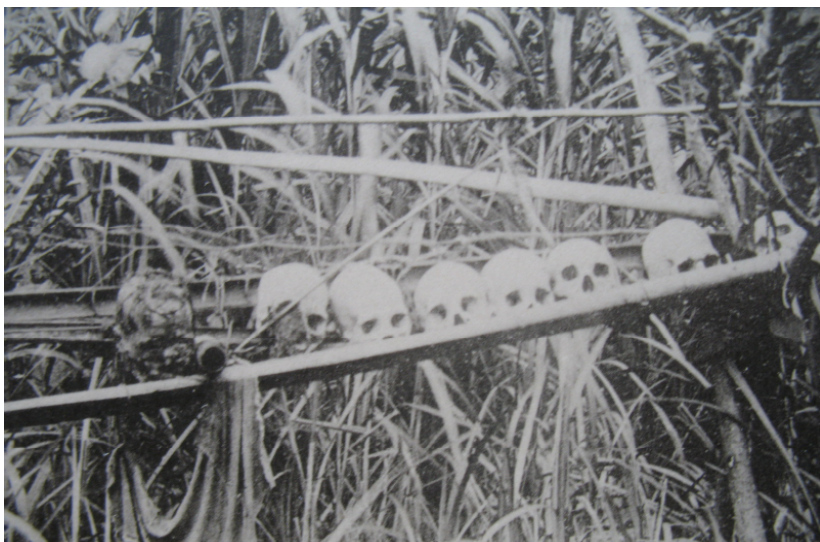
Борнео, коли індонезійський уряд намагався колонізувати внутрішні райони острова вихідцями з Яви та Мадури.

Отже, культ мисливців за головами та супровідні містерії, що побутували не одну тисячу років, залишили помітний слід у вигляді етнічної та соціальної атомізації тайванського традиційного та згаданих на початку статті суспільств. Увійшовши в контакт з вестернізованим суспільством та його цивілізаційними посулами, культ мисливців за головами перероджувався або втрачав своє культове значення.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Мал. 1. Плем'я атаял. Мисливці за головами. Братання кров'ю. Експедиція А. Мольтрехта. 1908–1909 рр.

Мал. 2. Плем'я атаял, західна група. Бамбукова полиця з людськими черепами. Експедиція Р. Торії. 1896 р.

Мал. 3. Плем'я рукаї. Родова полиця з черепами. Експедиція Р. Торії. 1899 р.

Мал. 4. Плем'я бунун. Мисливець за головами з трофеєм.

Мал. 5. Плем'я східні атаял. Черепи-обереги обійстя. Експедиція Р. Торії. 1896 р.

ЛІТЕРАТУРА

Иванова Л. А. Охота за головами у маринд-аним и время ее возникновения // **Символика культов и ритуалов народов зарубежной Азии.** Москва, 1980.

Итс Р. Ф. Архаические формы социально-производительных объединений тайваньских горцев // **Охотники, собиратели, рыболовы.** Ленинград, 1972.

Комиссаров С. А., Азаренко Ю. А. Обычай охоты за головами тайваньских аборигенов (в археологической перспективе) // **Интеграция археологических и этнографических исследований.** Омск, 2003.

Кюнер Н. В. Коллективные охоты у формозских племен (у племени атайял) // **Советская этнография.** № 2–3. 1937.

Мольтрехт А. Четыре месяца зоологической и этнографической работы среди дикарей центральной и южной Формозы // **Известия Императорского Русского географического общества.** Т. LI. Вып. 1. Санкт-Петербург, 1916.

Народы... Народы Восточной Азии. Москва–Ленинград, 1965.

Неверманн Г. **Сыны Дехевая.** Москва, 1960.

Тодер Ф. **Тайвань и его стория (XIX век).** Москва, 1978.

Токарев С. А. **Ранние формы религии.** Москва, 1990.

Чеснов Я. В. **Историческая этнография стран Индокитая.** Москва, 1976.

Чигринский М. Ф. О верованиях аборигенов Тайваня // **Страны и народы Востока.** Вып. 25. Москва, 1987.

Чигринский М. Ф. Ранние голландские известия о пинпу – аборигенах Тайваня // **Страны и народы Востока.** Вып. XV. Москва, 1973.

Шинкарев В. Н. **Человек в традиционных представлениях тибето-бирманских народов.** Москва, 1997.

Маккай G. L. **From far Formosa.** New York, 1895.

McGovern Janet B. Montgomery. **Among the head-hunters of Formosa.** 1922.

Murray Walton W.H. Among the mountains and head-hunters of Formosa // **The Geographical journal.** Vol. LXXXI. №6. 1933.

Torii R. Études antropologiques. Les aborigines de Formose // **Journal of the college of the imperial university of Tokio.** Vol. XXVIII. Article 6. 1910.